

פרשת שלח שנת תשפ"ו

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הוואיל משה וש"ס

הוואיל משה

דאין עשה דוחה ב' לאוין, י"ל כמש"כ בנזר הקודש, דהלא טעם איסורן הוא מכח שהיו בני ישראל שם, ובימי אברהם לא הוי שייך טעם זה עיי"ש, א"כ ליכא רק חד לאו דלא יהיה קדש.

וכתב בספר חכמת התורה (פרשת לך דף תצ"א:), דכ"ז א"ש אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא, אז שפיר י"ל דהטעם דלא יבוא מצרי הוא משום שבני ישראל היו שם, וכיון דבימי אברהם לא שייך זה, הותר לו ליקח מצרית, משא"כ אי ס"ל לא דרשינן טעמא דקרא אז אין לחלק עיי"ש.

ובספר שארית יעקב (בפרשתן) כתב, דטעות המרגלים היתה שטעו בטענת לסטים אתם כמש"כ רש"י"ל (ע"פ בראשית ברא וגו'), א"ר יצחק, לא היה צריך להתחיל מבראשית אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו עכ"ד, ולכן סברו דאי אפשר לכבוש את ארץ ישראל עכ"ד.

והקשה השלה"ק, דלכאורה וכי דינא הכי דאחר שנתנה להם יטלוהו בחזרה, וכתבו המפ' לתרץ, דהכוונה דבא להורות דארץ ישראל ניתן להם לזמן עד שיהיו ישראל ראויין לה, ולא היה להם רק קנין פירות, וקנין פירות לאו בקנין הגוף דמי עכ"ד, עיין בספר קול יעקב (פרשת בראשית).

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ח:), בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע, מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא, אמרו לפנינו חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים, אמר לו הקב"ה למשה החזר להן תשובה, אמר לפניו רבש"ע מתירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם, אמר לו אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה שנאמר מאחז פני כסא פרשו עליו עננו, ואמר ר' נחום מלמד שפירש שדי מזוי שכינתו ועננו עליו, אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה, אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אמר להן למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם עיי"ש.

וידבר ה' אל משה לאמר: שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל איש אחד איש אחד למטה אבתיו תשלחו כל נשיא בהם: וברש"י"ל הביא מה דאיתא במד"ר (פרשה ט"ו-י), למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים, לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה, ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר ע"כ.

ובספר מאיר עיני חכמים מהגה"ק מאוסטראווצא זצ"ל (מהדורא תליתאי דף צ"ה). הקשה, דמה מוסר היה להם ליקח, דמה הדמיון של דבת מרים לדבת הארץ, הא המרגלים לא דברו אלא על חתיכת הארץ, ומרים היתה מדברת במשה רבינו ע"ה, ומה ראייה מזה על איסור דיבור לשה"ר על עצים ואבנים שאינם מקפידים על בזיונם עכ"ק.

והנבס"ד, דמרים דברה במשה שלקח אשה כושית, ומבואר בראשונים דהיינו שנשא נכרית עיי"ש, והטעם דנענשה כתב בספר שש משזר (בפרשתן), עפ"מש"כ בספר עשרה מאמרות, דמשה הותר בבת יתרו, דאיתא במדרש, דמשה נברא למשתיתן של ישראל, והו"ל דין עבד שבי"ד של מעלה מכרוהו לצרכיהן של ישראל, ועבד מותר בשפחה, ובת יתרו ממדין קאתיא דהם בני קטורה דהיתה כנענית עכ"ד, (מובא בספר נחלת בנימין ערך משה אות ב'), ויש להוסיף, דמדין יש לו דין שפחה, דקטורה היתה הגר שפחת שרה כמש"כ רש"י"ל (בראשית כ"ה-א) עכ"ד.

ולכאורה בע"כ צ"ל דאע"ה שחרר את הגר, דהמהרש"א במסכת יבמות (דף ק:) הקשה, דהיאך נשא אע"ה את הגר שהיתה מצרית דעתידה תורה לאסור, ואע"ה קיים כל התורה כולה, וכתוב לא יבוא מצרי בקהל ה' עכ"ק.

ובפשיטות י"ל דכיון דלא קיים מצות פו"ר י"ל דעשה דפו"ר דחי הל"ת דלא יבוא מצרי, אמנם אי אמרינן דלא שחרר את הגר, א"כ איכא גם הלאו דלא יהיה קדש, והלא קיי"ל דאין עשה דוחה ב' לאוין, וא"כ איך אפשר לומר דנשא אע"ה את הגר משום עשה דוחה ל"ת, כיון דאיכא כאן שני לאוין, לאו דלא יהיה קדש ולא דלא יבוא מצרי, ועכ"ל דשחרר את הגר וליכא רק הלאו דלא יבוא מצרי, וע"ז שפיר י"ל עשה דוחה ל"ת.

אך י"ל דבאמת לא נשתחררה, והא דנשאה להגר הוא משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת, ואי דתקשי הא איכא כאן שני לאוין לאו דלא יבא מצרי והלאו דלא יהיה קדש, והא קיי"ל

אך כ"ז א"ש אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא, אז שפיר י"ל דאצל המלאכים דלא שייך בהם טמטום הלב והיזק הגוף, י"ל דליתא לגבייהו איסור בשר בחלב, משא"כ אי ס"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, ולפי"ז איסור דבשר בחלב הוא גזירת התורה, וגם להמלאכים אסור לאכול בשר בחלב.

ומעתה א"ש, דטעות המרגלים היתה בטענת הגויים דלסטים אתם, אך כשראו דמרים נענשה, עכצ"ל דבת יתרו שפחה היתה, דהגר לא נשתחררה, ואברהם נשא את הגר דעשה דוחה ל"ת, דאי"ל דאיכא כאן שני לאוין לאו דלא יהיה קדש ולא דלא יבוא מצרי, כיון דהטעם דלא יבוא מצרי הוא משום שבני ישראל היו שם, וכיון דבימי אברהם לא שייך זה, הותר לו ליקח מצרית, ומינה דס"ל דרשינן טעמא דקרא, ומעתה תקשי אמאי לא קיבלו המלאכים את התורה, דאי"ל משום שאכלו בשר בחלב, דהלא אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא, לא שייך איסור בשר בחלב אצל המלאכים, ועכצ"ל דלכן לא קיבלו המלאכים את התורה, כיון דהקב"ה מכר את התורה רק לזמן קצוב, ול"ש בה דיןא דבר מצרעא עיי"ש, ומעתה מוכח דס"ל קנין פירות ל"ה כקנין הגוף, ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר לומר דלפי"ז לא שייך לסטים אתם, כיון דהגויים אין להם רק קנין פירות, דלאו כקנין הגוף דמי ודו"ק.

(ב) עוי"ל, עפימש"כ בספר שש משר (בפרשתן אות ז') דטעות המרגלים היתה כטענת אע"ה שאמר במה אדע כי אירשנה, וכתב הרמב"ן (בראשית פרשה ט"ו-יז) להמליץ, שאברהם אבינו לא קרא תגר חס ושלום, אלא דשאל פן ואולי יעשו הכנעני תשובה על עונם ולא ינתן הארץ לבני ישראל, דהרי מקרא מלא לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא לרשת את הארץ כי אם ברשעת הגוים האלה וגו', ולכן חשש אברהם אבינו שמא הכנענים יזחרו בתשובה ויתעכב ירושת הארץ עיי"ש, וזה היה ג"כ טעות המרגלים דשמא ישובו עכ"ד.

וכתב בספר כסף נבחר (פרשת לך), דכ"ז ניחא אי נימא דתשובה מהני לבני נח אז שפיר יש לומר דאברהם אבינו בהאי פחדא הווי יתיב וכידן שאל, משא"כ אי נימא דלא מהני תשובה לבני נח כדאיתא במדרש תנחומא (פרשת האינו) כתיב ישא ה' פניו אליך, אליך נושא פנים כשחוזרים בתשובה ולא לאומות העולם עיי"ש, ולפי"ז אין לו תירוצא על אמרו במה אדע עכ"ד..

אך הדבר צ"ב, דאמאי עשה הקב"ה כן דרך לבני ישראל מהני תשובה, ולא לגויי הארץ, (ועיין בספר בני יששכר חודש סיון מאמר ב' אות ה' שהביא כמה טעמים ע"ז).

ובהואיל משה (פרשת נח) כתבנו, לפימש"כ בספר ברית שלום פרשת כי תשא (דף נ"ט. מדפ"ס) לפרש מה שאומרים בתפילת אל מלך יושב על כסא רחמים וכו' מוחל עונות עמו מעביר ראשון ראשון וכו', דקיי"ל ביו"ד (סי' קל"ד סעיף א') דין נסך שנתערב ביון של היתר אוסר בהנאה בכל שהוא, במה דברים אמורים כשהורק היין המותר על טיפה של יין נסך, אבל

וכתבו המפ' (ספר שמע יעקב פרשת תרומה, ובספר פני דוד פרשת יתרו) דטענת המלאכים במה שאמרו תנה הודך על השמים, היה מדינא דבר מיצרא, שכיון שהתורה בשמים הוא וגם המלאכים המה בשמים, נמצא שהם קרובים יותר אליה ועל כן הם זכאים לקבל את התורה מדינא דבר מיצרא עיי"ש.

אך בספר קולו של יעקב פרשת בראשית (אות ט') הביא משם ספר לחם עוני (דף ס"ח:) תירוצא, על טענת המלאכים דהתורה שייכה להם מכח דינא דבר מיצרא, עפימ"ש הרשב"א מובא בחו"מ (סי' קע"ה סעיף ס"ג בהג"ה), דמי שמכר שדה לזמן ולא לחלוטין לית בה דינא דבר מצרעא עיי"ש, ולפי"מ דאיתא במסכת נדה (דף ס"א:) דמצות בטילות לעת"ל, א"כ הקב"ה מכר את התורה רק לזמן קצוב, ול"ש בה דיןא דבר מיצרא עכ"ד. וכתב בספר יושב אהלים פרשת בשלח (דף קנ"א מדפ"ס) דמכר לזמן דינו כקנין פירות, ולכן דעת הרשב"א הוא רק למ"ד דקנין פירות לא הוי כקנין הגוף, אבל להמ"ד דס"ל דהוה כקנין הגוף, אז אף במוכר לזמן אית ביה דינא דבר מצרעא כיון דהוה כקנין הגוף עיי"ש.

ואיתא במד"ר שמות (פרשה כ"ח-א), באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה, עשה בו הקב"ה קלסטיירין של פניו של משה דומה לאברהם, אמר להם הקב"ה אי אתם מתביישין הימנו, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו וכו' עיי"ש, ובמדרש שוחר טוב (מזמור ח') איתא, כשבא הקב"ה ליתן תורה לישראל, התחילו המלאכים מדיינין ואומרים לפניו מה אנוש כי תזכרנו, ואמרו לפניו אישורך שתתן תורה בשמים וכו', וכשעלה משה לקבל פעם שניה את הלוחות, אמרו מלאכי השרת, והלא אתמול עברו עליה שכתבת בה לא יהיה לך אלהים אחרים, אמר להם הקב"ה ככל שעה קטיגטין ביני ובין ישראל, והלא אתם כשירדתם אצל אברהם אכלתם בשר בחלב, שנאמר ויקח חמאה וחלב וכן הבקר, ותינוק שלהם כשהוא בא מבית רבו ואמו נותנת לו פת ובשר וגבינה, והוא אומר לה היום למדני רבי לא תבשל גדי בחלב אמו עיי"ש, הרי דהמלאכים נדחו מקבלת התורה מפני שאכלו בשר בחלב אצל אברהם אבינו ע"ה.

ובהואיל משה שנת תשע"ו (אות ע"א) כתבנו להעיר, לפימש"כ הרבינו בחיי (פרשת משפטים) וז"ל, וע"ד הפשט טעם המצוה הזאת לפי שהוא מטמטם את הלב, שהרי החלב נעשה מן הדם והדם מזוג רע ומוליד אכזריות, ואחד מטעמי האיסור שבו שאינו מקבל שני והתפעלות בגוף כשאר הדברים הנאכלים, ולכך טבעו הרע נשאר בתוכו מבלי שנוי, ואעפ"י שנשתנה עכשיו מדם לחלב וקבל שני והתפעלות שהועתק לדבר אחר, מכל מקום כשחוזר ומערבו עם הבשר הרי חוזר לכח הדם וטבעו הראשון כבתחלה, והתערבם ביחד מטמטם הלב ומוליד גסות ותכונה רעה בנפש האוכל וכו' עיי"ש, ועיין באבן עזרא (שמות כ"ג-ט) שכתב וז"ל, והנה הוא מזיק על כן לא יאכל עכ"ל, וטעם זה לא שייך גבי מלאכים, ולפי"ז תקשי אמאי לא קבלו המלאכים התורה משום שאכלו בשר בחלב, הלא לגבייהו ליכא איסור בשר בחלב.

אם עירה יין נסך מצרצור קטן לתוך הכור של יין (היתר), אפילו עירה כל היום, ראשון ראשון בטל וכו' עיי"ש, וכיון דהקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו רוצה לזכות את בריותיו, ולהרבות הזכויות על העונות, לכן כשרואה הקב"ה שהזכויות והעונות שוים ושקולים הם, נוטל כל הזכויות בבת אחת ונותן לתוך המדה, ואח"כ נותן לתוכו העונות אחת אחת, כדי שיהיה ראשון ראשון בטל, ויתהפכו העונות לזכויות שמתבטלים ברוב, וכדקיי"ל כל איסורין שבתורה חד בתרי בטל, וזהו הכונה מוחל עונת עמו, והאיך, על ידי מעביר ראשון ראשון ומבטלו עכ"ד.

ונודע מה שכתב הפרמ"ג (י"ד סי' ס"ב מ"ז סק"א) ובשער התערובות (פי"א חקירה ג') דבבן נח לא מהני ביטול ברוב, דאחרי רבים להטות בישראל נאמרה ולא בבן נח עיי"ש, ולפי"ז א"ש למה לא מהני תשובה לב"נ, כיון דכל הטעם דתשובה מהני הוא ע"י שהקב"ה מבטל העונות ברוב, וזה שייך רק בישראל דאזלינן בתר רוב, משא"כ בב"נ דלא אזלינן בתר רוב, ולא מהני ליה ביטול ברוב, גס תשובה לא מהני, וזהו הטעם דלא מהני תשובה לב"נ.

ולכאורה י"ל דכ"ז א"ש אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא, אז י"ל דהטעם דתשובה מועיל משום דעבירות מתבטלים ברוב זכויות, ולפי"ז שפיר י"ל דלב"נ דלא מהני ביטול, ולכן לא מהני תשובה לב"נ, משא"כ אי ס"ל לא דרשינן טעמא דקרא, לפי"ז לא אמרינן דתשובה מהני הוא מטעם ביטול, ולפי"ז שפיר י"ל דגם לב"נ מהני תשובה.

ובספר יושב אהלים (דף קס"ג:) כתב לבאר מה שדיברו על משה, דאיתא במסכת יבמות (דף ס"ב) איתמר, היו לו בנים בהיותו עכו"ם ונתגייר, ריו"ח אמר קיים פריה ורביה, ר"ל אמר לא קיים פריה ורביה, ריו"ח אמר קיים פריה ורביה דהא הוה ליה, ור"ל אמר לא קיים פריה ורביה גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ואזרו לטעמייהו, דאיתמר היו לו בנים בהיותו עכו"ם ונתגייר, ריו"ח אמר אין לו בכור לנחלה דהא הוה ליה ראשית אוננו, ור"ל אמר יש לו בכור לנחלה גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וצריכא, דאי אשמעינן בההיא קמייתא, בההיא קאמר ריו"ח משום דמעיקרא נמי בני פריה ורביה ניהו, אבל לענין נחלה דלאו בני נחלה ניהו אימא מודי ליה לר"ל וכו' עיי"ש.

ומעתה י"ל דמרים ואהרן ס"ל דב"נ אינו מצווה על מצוות פו"ר, וא"כ אינו נחשב הבנים שהיו לו בגיותו, וצריך לינשא עוד הפעם כדי לקיים מצוות פו"ר עכ"ד.

ולכאורה הא טעמא בעי היאך פירש משה מאשתו וביטל מ"ע דפו"ר, וכתב בספר מעשה רוקח (פרשת בחקותי), עפי"מ דקיי"ל באבהע"ז (סי' א'), דמי שנפשו חשקה בתורה כבן עזאי אינו חייב לישא אשה עיי"ש, א"כ י"ל דמשה רבינו שהיה עמוד התורה היה ראוי לבטל ממצות פו"ר מחמת שנפשו חשקה בתורה, וכתב עוד, דהרי משה לימד תורה לבני ישראל, וכל המלמד בן חבירו תורה כאלו ילדו כדאיתא במסכת סנהדרין (דף י"ט:), א"כ קיים בכך מצות פו"ר עיי"ש.

והטור בחו"מ (ס"א) כתב וז"ל, רבן שמעון בן גמליאל אומר, על שלשה דברים העולם קיים, על הדין על האמת ועל השלום, פי' ה"ר יונה ז"ל אין פירושו שבסיבת אלו נברא העולם, שהרי בתחילת הפרק אומר על שלשה דברים העולם עומד, ולא הזכיר אלו שזכר כאן, אלא הפירוש שבתחלה ברא העולם בשביל אלו הג', התורה והעבודה וגמילות חסדים, אבל אחר שבראו הוצרך לג' אלו, הדין האמת והשלום בשביל קיום העולם וכו' עיי"ש, ובב"י שם כ' ע"ז וא"ת והלא בג' שנברא העולם יספיק לקיימו, שמי שהוא סיבה להוות את הדבר כ"ש שיקיימו עכ"ק עיי"ש.

וכתב בספר יושב אהלים (פרשת משפטים דף קס"ד) וז"ל, למדנו מדבריו ז"ל שמי שהוא סיבה להוות דבר כ"ש שיועיל לקיימו, ועפי"ז נלענ"ד טעם נכון למה שפסק מרן בשו"ע אהע"ז (סי' א' סעיף ד') דמי שחשקה נפשו בתורה כבן עזאי פטור מפו"ר, והיינו משום שיש בידו דבר שבשבילו נברא העולם, וא"כ כל שכן שאותו דבר יקיימו וכיון דכל מצות פו"ר הוא לקיום העולם, דלא לתוהו בראה לשבת יצרה, וזה יש בידו תורה שבשבילה נברא העולם, כל שכן שבה מתקיים העולם, ואין צריך עוד למצות פו"ר שאינה אלא לקיום העולם בלבד, ולענ"ד יראה דבזה פליגי חכמים ובן עזאי, דבן עזאי ס"ל כך ומשו"ה לא עסק בפו"ר, וחכמים שאמרו לו נאה דורש ואין נאה מקיים, סברי דלא דרשינן טעמא דקרא, וגזירת הכתוב הוא פרו ורבו, ואף מי שיש בידו תורה אינו פטור מפו"ר עכ"ד, ולפי"ז י"ל דמשה ס"ל דדרשינן טעמא דקרא, וכיון דהוא עמוד התורה שפיר מותר לו לפרוש מן האשה.

ובזה יבואר דברי רשיו"ל, דכיון דראו שמרים לקתה דלא צדקה בטענתה, וע"כ דמשה רבינו שהיה עמוד התורה היה ראוי לבטל ממצות פו"ר מחמת שנפשו חשקה בתורה, ומינה דס"ל דרשינן טעמא דקרא, ולפי"ז לא מהני תשובה לב"נ, ואעפ"כ רשעים הללו לא לקחו מוסר ודו"ק.

ג) עוי"ל, דאיתא במסכת ערכין (דף ט"ז:), אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן, על שבעה דברים נגעים באים, על לשון הרע ועל שפיכות דמים וכו', ופריך הגמ', איני, והאמר ענני בר ששון, למה נסמכה פרשת בגדי כהונה לפרשת קרבנות, לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין וכו', מעיל מכפר על לשון הרע, אמר הקב"ה יבא דבר שבקול (פעמוני המעיל נשמעין) ויכפר על מעשה הקול (לשון הרע) וכו', לא קשיא הא דאהנו מעשיו (שנתקטטו על ידיה), הא דלא אהנו מעשיו עיי"ש, ולפי"ז כתב בספר משען המים (פרשת מצורע) להקשות, דאמאי לקתה מרים בצרעת על לשון הרע, הא לא אהנו מעשיה, והיכא דלא אהנו מעשיו בגדי כהונה מכפרין, וא"כ היה מהראוי שהבגדי כהונה יהיו מכפרים על מרים ואמאי נלקה בצרעת.

אך י"ל, לפימ"ש"כ בספר פרשת דרכים דרך הרבים (דרוש י"ג) ד"ה ובזה יובן, לבאר מאי דכתיב גבי מיתת שאול (שמואל ב' א-ט), עמוד נא עלי ומותתני כי אחזתני השבץ, ודרשו רז"ל בילקוט (רמז קמ"א), אחזתני השבץ עון נוב עיר הכהנים הלוכשים כתונת תשבץ עיי"ש, ויש לדקדק דאמאי כנה שאול לעון נוב עיר הכהנים

בכתונת ולא בשאר בגדים, ונראה דזה יובן עם מאי דאיתא במסכת ערכין (דף ט"ז), דבגדי כהונה מכפרין, כתונת מכפר על שפיכות דמים, דכתיב ויטבלו את הכתנת בדם עיי"ש, וכן איתא בירושלמי מסכת יומא (פ"ז-ה"ג) עיי"ש, ונתבאר בגמרא (שם) דהא דכתונת מכפר על שפיכות דמים, היינו מזיד ולא אתרו ביה, וכתבו התוס' (ד"ה הא), דבגדי כהונה מכפרין על המיתה עיי"ש.

וכתבו המפ', דהטעם שההורג כהן גדול אין לו כפרה לעולם ואינו יוצא מעיר מקלטו, הוא משום דחטא במכפר ומשו"ה אין לו כפרה במיתת כה"ג, דומה למה שאמרו אין קטיגור נעשה סניגור עיי"ש, וזהו כוונת שאל באומרו עמוד עלי ומותתני, לפי שיש בידי עון דשפיכות דמים, וכי תימא כיון דלא אתרו ביה אף שהיה מזיד הכתונת מכפר, לזה אמר כי אחזתני השבץ, כלומר אני חטאתי במכפר, דהיינו בכתונת שהרגתי הכהנים, ומשו"ה אין לי כפרה בבגדי כהונה דומיא דהורג כהן גדול דאין לו כפרה לעולם עיי"ש, וא"כ י"ל ה"נ לפי"מ דאיתא בשמות רבה (פרשה ל"א) שמשה היה כהן ושימש כל הארבעים שנה במדבר, ועיין בתוס' מסכת ב"ק (דף כ"ה), נמצא חטאה במכפר ואין קטיגור נעשה סניגור, ולכן לא היה מכפרין בגדי כהונה, ולקתה בנגעים עכ"ד המשען המים.

ולכאורה י"ל דזה דאמרינן דעבירה לשמה מצוה, הוא רק אי ס"ל קטיגור נעשה סניגור, דאי ס"ל אין קטיגור נעשה סניגור, לא שייך לומר דעבירה לשמה הוי מצוה, כיון דאין קטיגור נעשה סניגור, וכיון דעשיית המצוה נעשית על ידי העבירה, איך יחשב לפני הקב"ה כמצוה, ולפי"ז י"ל דאי ס"ל עבירה לשמה הוי מצוה, אז ס"ל קטיגור נעשה סניגור, ואי ס"ל דעבירה לשמה לא הוי מצוה, אז י"ל דאין קטיגור נעשה סניגור.

ובשו"ת טוב טעם ודעת בהקדמה להלכות טריפות (סוף מאמר ד') ביאר הענין דמשו"ה אמרינן גדולה עבירה לשמה משום דמחשבתו לטובה ואזלינן בתר המחשבה דהוא העיקר ולכן כיון שכוונתו לטובה שפיר דמי ואמרינן גדולה עבירה לשמה, משא"כ אי אזלינן בתר מעשה לא איכפת לן הכוונה וגם עבירה לשמה הוי בגדר עבירה עיי"ש.

והרמב"ן ז"ל (עה"פ שלח לך אנשים וגו') כתב וז"ל, ועוד מה עשו המרגלים, כי משה אמר להם וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה, החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב, ועכ"פ צריכין להשיב לו על מה שצוה אותם, ומה פשעם ומה חטאתם כשאמרו לו אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות גדולות מאוד, וכי על מנת שיעידו לו שקר שלח אותם וכו', וכתב עליו הרא"ם, דאם היו מגידים מה שראו שם ואמרו אפס כי עז העם וגו', למה חזרו ואמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו, ואלה הדברים אינם סיפור מה שראו שם עד שהוכרחו לאומרם, אבל הם דברים ששפטו הם מסברתם וכו' עיי"ש.

וכתב ע"ז בספר יושב אהלים (בפרשתן דף שמ"ו), דלכאורה אין בדחייה זו כלום על הרמב"ן, דנהו דאמרו מסברתם לא נוכל לעלות, אכתי י"ל דאין בידם עון ע"ז, שהרי איתא במסכת קידושין (דף ל"ט:) אף דקיי"ל שלוחי מצוה אינן ניוזקין, מ"מ מקום דשכיח היזיקא שאני, וילפי לה התם מדכתיב איך אלך ושמע שאלו והרגני, אע"ג שאמר לו הקב"ה שילך למשוח דוד, וכן איתא (שם) במעשה שעלה לסולם במצות אביו להביא לו גוזלות ונפל ומת, משום דסולם רעוע הוה עיי"ש, וא"כ אע"ג דאמר להם ה' לעלות, שפיר קאמרי המרגלים לא נוכל לעלות, משום דשכיח היזיקא, ומצוה עליהם לומר דבר זה שלא יפלו בני ישראל בסכנה, ולא ימסרו עצמן להריגה כיון דקביע היזיקא, ודאי שאין להם לסמוך אניסא, וחזרה קושית הרמב"ן ז"ל לדוכתא דמה פשעם ומה חטאתם עיי"ש.

ואיתא במסכת פסחים (דף ס"ד:) הפסח נשחט בשלש כתות (פסחי ציבור בין שהציבור מועטין ויכולין לשחוט כולן בבת אחת מצוה לילחך לשלש כיתות זו אחר זו), שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל קהל ועדה וישראל, נכנסה כת הראשונה נתמלאה העזרה נעלו דלתות העזרה, איתמר, אביי אמר ננעלו תנן (מאליהן ומעשה נסים), רבא אמר נועלין תנן, מאי בינייהו, למסמך אניסא, אביי אמר ננעלו תנן כמה דעילו מעלו וסמכינן אניסא (וכל זמן שאין ננעלין מאליהן מניחין אותן ליכנס ולא חיישינן דילמא עילו כולהו ואין כאן שלש כיתות), רבא אמר נועלין תנן ולא סמכינן אניסא (והוצרכו לנעולו בעצמן כדי לעשות עוד ב' כיתות) עיי"ש, הרי דאביי ס"ל סמכינן אניסא, ורבא ס"ל דלא סמכינן אניסא.

ובספר הפך בה דכולה בה (אות ק"א) כתב, דאביי ורבא הולכין בזה לשיטתם, דרשי"ל (עה"פ בראשית ברא אליקים וגו') כתב, לא נאמר ברא ה', שבתחילה עלה במחשבה לבראותו במדת הדין, וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת הרחמים ושתפה למדת הדין וכו' עיי"ש, והקשה בספר ערבי נחל, הלא לא איש אל ויתנחם, והאיך שייך חזרה גבי הקב"ה, ומתרץ, בזמן שעלה במחשבתו נבראו עולם במחשבה, ועולם המחשבה הוא עבור הצדיקים, אח"כ ברא הקב"ה עולם המעשה זה עבור הבינונים עכ"ד.

ואיתא במסכת תמורה (דף ד:) אמר אביי כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני, דאי ס"ד לא מהני אמאי לקי, ורבא אמר, דלא מהני, והאי דלקי משום דעבר אמימרא דרחמנא עיי"ש, דאביי ס"ל דאזלינן בתר מעשה דצריך שיהנו מעשיו, לפיכך אם לא מהני אינו לוקה, ורבא ס"ל דעיקר הוא המחשבה כדאיתא במסכת מנחות (דף ס"ד:), רק צריך ג"כ מעשה, וזהו שאמר והאי דלקי דצריך להיות עמו מעשה, משום דעבר אמימרא דרחמנא, וזהו המעשה, דדי לו במעשה כל דהו, דהעיקר הוא המחשבה והמעשה אינו אלא תנאי.

ולפי"ז אביי לשיטתו דס"ל דהולכין בתר מעשה, ועולם המעשה הוא מדת הרחמים, ועיקר ההתגברות הוא מדת הרחמים, לכן ס"ל דיכולין לסמוך אניסא, משא"כ רבא דס"ל דהולכין אחר המחשבה, ולפי"ז עיקר ההתגברות הוא

מחשבתו של הקב"ה שזה מדת הדין, ומי יזכה בדין, ולכן ס"ל דלא סמכינן אניסא עכ"ד.

ובזה יבואר דברי רשיו"ל, דהמרגלים היה להם ללמוד ממה שראו דמרים לקתה בצרעת, ולכאורה הרי היה מהראוי שהבגדי כהונה יהיו מכפרים על מרים, ועכצ"ל כיון דמשה היה כהן וחטאה במכפר, ואין קטיגור נעשה סניגור, ולכן לא היה מכפרין בגדי כהונה, ולפי"ז עבירה לשמה לא הוי מצוה, דאזלינן בתר מעשה, ובמעשה נברא העולם במדת הרחמים, ויכולין לסמוך אניסא, וי"ל דאף היכא דשכיח היזיקא יכולין לסמוך אניסא, אך רשעים הללו לא לקחו מוסר ודו"ק.

ד) עוי"ל, דבספר מאיר עיני חכמים תנינא דרוש ב' לשבחה"ג (דף י' מרפה"ס) הביא מש"כ המפ' דמה שדברה מרים על משה על אודות האשה הכושית אשר לקח, משום דאסור לקבל גרים עיי"ש, ומזה דמרים נענשה מוכח דמותר לקבל גרים.

ומצינו מדרשים חלוקים בדברי חז"ל אי קבלת גרים מעליותא הוא לישראל או דאדרבה גריעותא איכא בזה, דאחז"ל במסכת פסחים (דף פ"ז:), לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים עיי"ש, הרי דחביבין גרים עד שכל גליות ישראל אינם אלא בעבורם שיבואו ויתגירו, אך מצינו במסכת קידושין (דף ע':), אמר ר' חלבו, קשים גרים לישראל כספחת עיי"ש, הרי דלאו מעליותא הוא לקבל גרים, ועיי"ש בתוס' (ד"ה קשים) שנחלקו הדיעות אם הגרים מצד עצמם קשים לישראל דגריעותא הוא לקבלם, או דקשים לישראל כיון שהם מדקדים במצוות יותר מישראל, ומתוך כך הקב"ה מזכיר עונותיהן של ישראל כשאין עושין רצונו עיי"ש.

ולכאורה יש להביא ראיה דמקבלין גרים, דבש"ך על התורה פרשת בראשית (פרשה י"א) כתב דלכן אין הולד יוצא מהול ממעי אמו, דהנה בילקוט שמעוני פרשת משפטים (אות שמ"ט) איתא, וגר לא תונה ולא תלחצנו וגו', חביבין הגרים, שלא מל אברהם אבינו אלא בן צ"ט שנה, שאלו מל בן שלשים או בן עשרים לא היה גר יכול להתגייר מבן שלשים ומעלה, לפיכך גלגל הקב"ה עמו עד שהגיעו לצ"ט שנה שלא לנעול דלת בפני הגרים הבאים וכו' עיי"ש.

ולפי"ז כתב בספר דברי שמואל (ס"פ לך לך) לפרש הפסוקים, ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו וגו' בעצם היום הזה נימול אברהם ר"ל דוקא בעצם היום הזה שהוא בן צ"ט שנה הובחר אברהם לימול עצמו ולא קודם לזמן זה, ומפרש הכתוב מילתא בטעמא ולמה באמת נימול בן צ"ט שנה ולא בן כ' או ל' שנה, ומפרש הכתוב מאת בן נכר נמלו אתו ר"ל כדי שגם בני נכר יכולים להתגייר ג"כ ולימול ג"כ אף בן צ"ט שנה, דאם היה אברהם נימול כשהיה בן כ' או ל' שנה, אז לא היה יכול בן נכר לימול אלא דוקא לכ' או לל' שנה כמו אברהם, ולא לבן יותר מכ' או ל', כי סבר שמא לא יועיל לגרים מזו והלאה, אבל עכשיו באשר נימול בעצם היום הזה שהוא צ"ט

שנה ע"כ גם בני נכר יכול לימול עצמו אף אם יהיה בן מאה שנה כמו שנימול אברהם עכ"ד, ומעתה אם היתה המילה שבה תלויה היהדות נקבעת מבטן ומלידה לא היה שייך ענין גירות, וכדי ליתן מקום לאומות העולם להתגייר, לכן הולד אינו יוצא מהול ממעי אמו.

אך איתא במדרש תנחומא פרשת תזריע (ס"ה), מעשה ששאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא, איזו מעשים נאים של הקב"ה או של בשר ודם, א"ל של בשר ודם נאים, א"ל למה אתם מולין, א"ל אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני, ולכך הקדמתי ואמרתי לך שמעשה בני אדם נאים משל הקב"ה, הביא לו ר"ע שבלים וגלוסקאות, א"ל אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה ידי אדם אין אלו נאים יותר מן השבלים וכו' עיי"ש.

וביארנו המפ' עפי"מ דאיתא במסכת כתובות (דף ה'), דגדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, ולכן חפץ הקב"ה שיהא גמר שלימות האדם במעשי בני אדם דייקא.

ולפי"ז י"ל דאי איכא מעלה וחשיבות לקבל גרים, אז י"ל דזהו הטעם שהולד אינו יוצא מהול ממעי אמו כדי ליתן מקום לאומות העולם להתגייר, ומעתה ליכא הוכחה דמעשה צדיקים גדולה ממעשי שמים וארץ, משא"כ אי ס"ל דקשים גרים לישראל כספחת ואין חפץ בהם, א"כ הטעם שלא נולד מהול, משום שהקב"ה חפץ יותר במעשי בני אדם.

ובספר שש משזר (בפרשתן אות ל"ה) כתב, דיש לבאר טעות המרגלים, עפי"מ שהעיר בספר פרי העץ (פרשת דברים), דהרי מצינו בחזקיה המלך (ישעיה ל"ז-ל"ח) ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור, וא"כ למה בכניסת ארץ ישראל הוצרכו למלחמה ולא נכבש בידי שמים, ובפשיטות י"ל דלמעוטי בניסא עדיף, אבל כיון שראו חוזק ותוקף העמים, והבינו שיהיה רק בדרך נס גמור, א"כ הדקל"ד לא צריך גם פעולת בני אדם, ובזה באו לידי טעות, אך י"ל, דכיון דבז' אומות העולם איכא מצות החרם תחרימם, ונודע דמעשה בני אדם עדיף, ורצה הקב"ה שישאל בעצמם יקיימו המצוה עכ"ד.

ומעתה יבואר הסמיכות, דממה שמרים נענשה נמשך חטא המרגלים, דמדנענשה מרים מוכח דלא צדקה בדבריה, ומינה דמקבלין גרים, דמהאי טעמא הולד אינו יוצא מהול, ולפי"ז י"ל דמעשה שמים עדיף ממעשה בני אדם, ולכן טעו המרגלים בטענתם, ויש לכוין זה בדברי רשיו"ל, רשעים הללו ראו שמרים נענשה, ולכן לא קבלו מוסר ודו"ק.

ה) עוי"ל, דבספר עשרה מאמרות (מאמר א' כל חי ח"ג ס"ח) כתב בענין הגרים וז"ל, דכולהו גיורי מינן הוו ואידחו, והשתא מיהדר הוא דהדרי לן וכו', ואע"ג דקיי"ל נראה ונדחה אינו חוזר ונראה, הני מילי מי שהיה גוי בשעת מתן תורה, אבל גיורי מזלייהו הוה בסניני וכו' עיי"ש, ובספר זרע ברוך שלישי (חידושי מסכת ברכות דף שמ"ב) כתב בזה בענין רבי ואנטונינוס עיי"ש.

ולכאורה יש להביא ראיה דא"י מוחזקת מאבותינו, דנודע קושיית המפ' דהיאך נשא יעקב אבינו שתי אחיות, כיון דהאבות קיימו כה"ת עד שלא ניתנה, והרמב"ן כתב לתרץ דהאבות לא קיימו כה"ת רק בא"י ולא בחו"ל עכ"ד, וכתב בספר זכרון יעקב (פרשת ויחי) דמה שכתב הרמב"ן דהאבות לא קיימו התורה רק בא"י ולא בחו"ל א"ש רק אי ס"ל א"י מוחזקת לנו מאבותינו, וכבר היתה בה קדושת א"י, דאז יש לחלק ולומר דבחו"ל לא קיימו את התורה רק בא"י, משא"כ אי ס"ל דא"י אינה מוחזקת לנו מאבותינו, ולא היתה בה עדיין קדושת א"י, א"כ אי אמרינן דקיימו כל התורה עד שלא ניתנה, מהיכא תיתי לחלק ולומר דרק בא"י קיימו התורה ולא בחו"ל, דאז לא שייך לומר דאיכא נפק"מ בין חו"ל לא"י עכ"ד, הרי לן מזה דא"י מוחזקת מאבותינו.

אך לפי"מ שכתב הרדב"ז בשו"ת (ס"ת תרצ"ו) לתרץ, דליעקב היה מותר ב' אחיות שהיה מהמרכבה משכינה הקדושה וצורתו חקוקה בכסא הכבוד ונקרא אל, וכיון דאיסור עריות הוא משום דבפמליא של מעלה היו זיווגי המדות בבחינת עריות כביכול, ואסור להשתמש בשרביטו של מלך, וכיון שיעקב היה בבחינת אל הותר לו להשתמש בשרביטו של מלך, ושפיר נשא שתי אחיות עכ"ד, ולפי"ז שוב י"ל דא"י אינה מוחזקת מאבותינו.

ובספר שמנה לחמו דרוש לסוכות (פרק ב') הביא דברי המדרש, דהא דיעקב נקרא אל ילפינן מדכתיב הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם, אל תקרי אל (בסגול) אלא אל (בצירי) ישראל אביכם עיי"ש, וזה א"ש אי ס"ל יש אם למסורת אז י"ל אל תקרי, משא"כ אי ס"ל יש אם למקרא ל"ש לומר אל תקרי, דכיון דאזלינן בתר הקרי והקרי הוא בסגול.

ומעתה יבואר הסמיכות, דממה שמרים נענשה נמשך חטא המרגלים, דמדנענשה מרים מוכח דלא צדקה בדבריה, ומינה דמקבלין גרים, דס"ל נראה ונדחה חוזר ונראה, דקדושה ראשונה לא קידשה לעת"ל, דס"ל יש אם למסורת, ולפי"ז י"ל דיעקב אקרי אל, ומעתה י"ל דלכן נשא יעקב השתי אחיות, וי"ל דארץ ישראל אינו מוחזקת מאבותינו, ולכן טעו המרגלים בטענתם שצריכין לעשות חזקה, ולכן לא קבלו מוסר ודו"ק. וידבר ה' אל משה לאמר: שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל איש אחד איש אחד למטה אבתיו תשלחו כל נשיא בהם: וכתב רש"י שלח לך לדעתך, אני אני מצוה לך אם תרצה שלח עיי"ש, ודקדקן המפ', דממנ"פ אם דבר הגון הוא מדוע לא צוה לו הקב"ה על כך, ואם אין זה דבר הגון מדוע הסכים הקב"ה ואמר שלח לך אנשים, וגם מאי האי ענינא דלדעתך.

והנבס"ד, דהרמב"ם בהל' מלכים (פ"ט הלכה י"א) כתב וז"ל, אבל העוף ייראה לי שאין בן נח נהרג על אבר מן החי ממנו, וכתב הראב"ד וז"ל, א"א נ"ל שזה טעות סופר וראוי להיות אבל השרץ עיי"ש, ועיי"ש בכסף משנה וברדב"ז מש"כ בזה, והקשה הפליתי (ס"י ס"ב סק"ב) על הרמב"ם, מהא דאיתא במסכת פסחים (דף ע"ג), א"ל רב הונא בר חנינא לבריה, כי אזלת לקמיה

וכתב בספר כסף נבחר (פרשת אמור) לבאר הפלוגתא במסכת קידושין (דף ע"ג). אם קהל גרים איקרי קהל או לא עיי"ש, דאי ס"ל נראה ונדחה חוזר ונראה, שפיר הגרים בקהל קהל, אע"ג דנראו בשעת מתן תורה ונדחו עד עתה, אבל אם נראה ונדחה אינו חוזר ונראה אינם בקהל קהל עיי"ש, ועיין בספר קול שמואל (פרשת פקודי דף מ"ה) מש"כ דענין קבלת גרים תליא בכך אי נראה ונדחה חוזר ונראה עיי"ש.

ובספר מתת יה (פרשת אחרי) כתב, דפלוגתת התנאים אי קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא או לא קידשה לעת"ל תליא בכך, דמאן דס"ל קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא, ס"ל דנראה ונדחה חוזר ונראה, דאי אינו חוזר ונראה א"כ היאך תחזור הקדושה לעתיד לבוא והא הו"ל נראה ונדחה, ובהכרח צ"ל דס"ל נראה ונדחה חוזר ונראה, אבל מאן דס"ל דקידשה לעתיד לבוא ס"ל דאינו חוזר ונראה, ובהכרח דהקדושה לא פסקה כלל עיי"ש.

ואיתא במסכת ערכין (דף ל"ב), עיר שגגותיה חומתה (שלא הקיפה חומה אלא הקיפה בבתי וכתובות הבתים זו לזו כחומה), ושאינה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון אינה כבתי ערי חומה, תנו רבנן, חומה ולא שור איגר (שגגותיה חומתה), סביב פרט לטבריה שימה חומתה, ר' אלעזר בר יוסי אומר, אשר לוא חומה אעפ"י שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, וכתבו התוס' (ד"ה אשר) וז"ל, פירש"י לוא כתיב משמע לוא ומשמע לו, כלומר אין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, וכתבו התוס' דאינו כן בחומשין מדוייקות אלא כתיב לו בוי"ו וקרינן לא באל"ף עיי"ש, ועיין במסכת מגילה (דף י"ג), דר' אלעזר בר יוסי ס"ל דקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל יש אם למקרא וקרינן לא באל"ף, אז י"ל דקידשה לעתיד לבוא, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת, וכתב לו בוי"ו א"כ רק אם יש לו עתה חומה וס"ל דלא קידשה לעתיד לבוא.

ואיתא בתרגום יונתן דלכן הלכו המרגלים לארץ ישראל כדי לעשות בו חזקה ולקנותה עיי"ש, אמנם אם א"י מוחזקת מאבותינו, א"כ לא הוצרכו המרגלים לילך ולקנותה דהא כבר נקנית לנו מאבותינו, ועיין בגרש כרמל שכתב דלכן אמר משרע"ה והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ, דמשרע"ה רצה שהמרגלים יקנו חזקה בא"י כיון דא"י אינה מוחזקת מאבותינו, ולכן אמר להם שיאספו מפירות הארץ דאסיפת פירות האילן קונה בחזקה, כדאיתא בחו"מ (ס"י קצ"ב ס"א), וכן הוא דעת הרמב"ם בהל' מכירה (פ"א ה"ט), ועי"ז רצה משרע"ה שיהיה לבני חזקה בא"י עיי"ש.

ועיין בספר נחלת עזריאל (בפרשתן) שהביא בשם הזרע ברך דכוונת המרגלים במה שלא רצו ליכנס לא"י היתה, כי אמרו שאין להם זכותם שיעמדו להם, ולכן אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה, כי אמרו פן נבוא ביד האמורים להשמדינו, משום דאין לנו זכות עצמינו, וכתב ע"ז הנחלת עזריאל, דאם א"י מוחזקת לנו מאבותינו, א"כ אפילו אם אין להם זכות, מגיע להם א"י בתורת ירושה עיי"ש, ועיין בספר בנין אריאל מה שהאריך בזה.

קושיית הגמ' מה תיקן, ולא צריך לתרץ דמוציאו מידי אבר מן החי, וע"כ אין שום הכרח לומר דאיסור אבר מן החי נוהג בעוף לב"נ עכ"ד.

ובמעשה רוקח (פרשת ויקהל) כתב דפלוגתא ר"ש ור"י במלאכה שאצל"ג לשיטתייהו אולי, דאיתא במסכת חגיגה (דף י:) הלכות שבת כהררים התלויה בשערה מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת מחשבת לא כתיבא, ופרש"י דמלאכת מחשבת בשבת לא כתיבא אלא במשכן הוא דכתיב, ולפי שסמך בפרשת ויקהל פרשת שבת לפרשת משכן אנו למדין מלאכת מחשבת לשבת עיי"ש, ולכן ר' יהודה לשיטתו במסכת יבמות (דף ד.) דלא דריש סמוכין, לא דריש הך מילתא דמלאכת מחשבת אסרה תורה, ולכן ס"ל דמחייב על מלאכה שאצל"ג, משא"כ ר"ש דדריש סמוכין לכן ס"ל דפטור במלאכה שאצל"ג עכ"ד.

ואיתא בתרגום יונתן דלכן הלכו המרגלים לארץ ישראל כדי לעשות בו חזקה ולקנותה עיי"ש, ועיין בגרש כרמל שכתב דלכן אמר משרע"ה והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ, דמשרע"ה רצה שהמרגלים יקנו חזקה בא"י כיון דא"י אינה מוחזקת מאבותינו, ולכן אמר להם שיאספו מפירות הארץ דאסיפת פירות האילן קונה בחזקה, כדאיתא בחו"מ (ס' קצ"ב ס"א), וכן הוא דעת הרמב"ם בהל' מכירה (פ"א ה"ט), ועיי"ז רצה משרע"ה שיהיה לבנ"י חזקה בא"י עיי"ש.

ולכאורה יש להביא ראיה דא"י מוחזקת מאבותינו, דנודע קושיית המפ' דהיאך נשא יעקב אבינו שתי אחיות, כיון דהאבות קיימו כה"ת עד שלא ניתנה, והרמב"ן כתב לתרץ דהאבות לא קיימו כה"ת רק בא"י ולא בחו"ל עכ"ד, וכתב בספר זכרון יעקב (פרשת ויחי) דמה שכתב הרמב"ן דהאבות לא קיימו התורה רק בא"י ולא בחו"ל א"ש רק אם א"י מוחזקת לנו מאבותינו, וכבר היתה בה קדושת א"י, דאז יש לחלק ולומר דבחו"ל לא קיימו את התורה רק בא"י.

משא"כ אם א"י אינה מוחזקת לנו מאבותינו, ולא היתה בה עדיין קדושת א"י, א"כ אי אמרינן דקיימו כל התורה עד שלא ניתנה, מהיכא תיתי לחלק ולומר דרק בא"י קיימו התורה ולא בחו"ל, דאז לא שייך לומר דאיכא נפק"מ בין חו"ל לא"י עכ"ד, הרי לן מזה דא"י מוחזקת מאבותינו.

אך לפי"מ שכתבו המפ' לתרץ דיעקב לא עבר איסור דשתי אחיות, משום דיעקב אקרי א-ל כדאיתא במסכת מגילה (דף י"ח). א"ר אחא א"ר אלעזר מנין שקראו הקב"ה ליעקב א-ל, שנאמר ויצב שם מזבח ויקרא לו א-ל א-להי ישראל, דאי ס"ד למזבח קרא ליה יעקב א-ל, ויקרא לו יעקב מיבעי ליה, אלא ויקרא לו ליעקב א-ל, ומי קראו א-ל, א-להי ישראל, ע"כ הגמ', וכבר כתבו דאיסור עריות הוא משום דבפמליא של מעלה הוי זיווגי המדות בבחינת עריות כביכול, ואסור להשתמש בשרביטו של מלך, וכיון שיעקב היה בבחינת א-ל הותר לו להשתמש בשרביטו של מלך, ושפיר נשא שתי אחיות עכ"ד, ולפי"ז שוב י"ל דא"י אינה מוחזקת מאבותינו.

הואיל משה פרשת שלח תשפ"ו דף י

דר' זריקא, בעי מיניה, לדברי האומר (שבת דף ק"ו.) מקלקל בחבורה פטור, (העושה חבורה בשבת לקלקלה שאינו מתקן פטור, ואין חובל חייב משום שבת אלא שוחט שמתקן, או חובל בבמה וצריך לדם להאכילו לכלבו), שחטו שלא לאוכליו (דקתני מתני') חייב, מה תיקן (הא פסליה) וכו', מתקיף לה רבינא הא דתניא השוחט חטאת בשבת בחוץ לע"ז חייב עליה ג' חטאות (משום שבת ומשום ע"ז ומשום שחטי חוץ לעזרה), מה תיקן, (הכא אפילו לטהרו מידי נבילה ליכא דתקורבת ע"ז מטמאה אפילו באהל), אמר רב עזריא שמוציאו מדי אבר מן החי (לכני נח שאם אכלו אינו נהרג) עיי"ש.

ובמסכת חולין (דף כ.) איתא, אמר רב הונא היתה בהמת חבירו רבוצה לפני עבודת כוכבים כיון ששחט בה סימן אחד אסרה, איתיביה רב נחמן לרב הונא, מהא דקתני השוחט חטאת בשבת בחוץ לעכו"ם חייב שלש חטאות, ואי אמרת כיון ששחט בה סימן אחד אסרה, אשחטי חוץ לא ליחייב מחתך בעפר הוא,

(דכיון דנאסר משום עבודת כוכבים, פקע שם קדושים מינה ונעשית של עבודת כוכבים ועפרא בעלמא היא ותו לא מחייב עליה משום שחטי חוץ) פי' דמשום שחטי חוץ לא מחייב עד דשחט גמ' סימן שני, והכא כששחט סימן שני כבר היה עפרא בעלמא דנאסרה בשחיתת סימן אחד, ומתרץ הגמ' אמר רב פפא הכא בחטאת העוף עסקינן, (דמלקתה בסימן אחד) דכולהו בהדי הדדי קאתי (דכיון דשם עבודת כוכבים לא חייל עד גמר סימן אישחבה דכוליה שחיטה בקדשים הואי) עיי"ש, ולפי"ז הקשה הפליתי דכיון דבחולין מוקמינן דהברייתא דהשוחט חטאת בשבת מיירי בחטאת העוף, ובפסחים קאמר הגמ' דמתקן דמוציאו מידי אבר מן החי, ומיירי לגבי איסור אבר מן החי לבני נח, ומוכח מכאן דבעוף יש בה איסור אבר מן החי עכ"ק.

ובספר נחלי יהושע כתב לתרץ, דלכאורה קשה דאיתא במסכת שבת (דף ק"ה:) הקורע בחמתו ובאבלו ועל מתו חייב, ופריך הגמ' אמאי חייב הא הוי מקלקל, ומשני דהאי נמי מתקן הוא דקעביד נחת רוח ליצרו (שמשכך את חמתו) עיי"ש, וכ"כ הרמב"ם בהל' שבת (פ"ה ה"י) הקורע בחמתו או על מת שהוא חייב לקרוע עליו חייב, מפני שמיישב את דעתו בדבר זה וינוח יצרו, והואיל וחמתו שוככת בדבר זה הרי הוא כמתקן וחייב עיי"ש, ולפי"ז קשה דאמאי לא משני הגמ' בפסחים על הקושיא מאי תיקן, דמתקן דקא עביד נחת רוח ליצרו, שיעצרו כפאו לעבוד ע"ז.

אך באמת לא קשה דבמסכת שבת (שם) איתא דהא דחייב בקורע בחמתו זה דווקא אליבא דר' יהודה דמחייב במלאכה שאין צריך לגופה, אבל לר' שמעון דפוטור במלאכה שאין צריך לגופה גם הקורע בחמתו פטור עליה, ובמסכת פסחים הכריע התוס' (ד"ה לדברי האומר) דקושיית הגמ' היא לר' יוחנן אליבא דר' שמעון, דסבר דפוטור ר"ש במקלקל היכא דמקלקל לגמרי וליכא תיקון כלל, ולא אליבא דר' יהודה עיי"ש, וא"כ א"ש אמאי לא תירץ הגמ' דתיקן בזה שעבד נחת רוח ליצרו, דהא לר"ש תירוץ זה אינה מספקת דלא הוה תיקון, דהוה מלאכה שא"צ לגופה.

אמנם הרמב"ם דפוסק בהל' שבת (פ"א ה"י) כר' יהודה דכל העושה מלאכה בשבת אף על פי שאינו צריך לגופה של מלאכה חייב עליה עיי"ש, לדבריו אפשר לומר שפיר דתיקן במה דעבד נחת רוח ליצרו, וכדפסק בקורע בחמתו, ולדבריו לא קשה

בלאו קרא נמי לא דחי, שהוא ואביו מוזהרין על השבת, כדאמרין בקידושין (דף ל"א.) גבי אביו אומר השקני מים ואמו אמרה השקני, הנח כיבוד אמך ועשה כבוד אביך, שאתה ואמך חייבין בכבוד אביך, וכן אביך אומר השקני מים, ויש לך מצוה לעשות, אמרין הנח כבוד אביך ועשה המצוה, שאתה ואביך חייבין לעשות מצוה עכ"ק.

וכתב בספר חוט המשולש פרשת לך (שער אשר) לתרץ קו' התוס', לפי"מ דאיתא במסכת שבת (דף י"ט.) אין מפליגין בספינה ג' ימים קודם השבת, או לילך במדבר בשיירא שאם ילך היום יצטרך לחלל שבת עיי"ש, ומעתה אם צוה לו אביו שילך למדבר או יפליג בספינה ג' ימים קודם השבת, דנימא אעפ"י שבוודאי יצטרך לחלל שבת ע"ז זה, מ"מ כיון דעדיין לא מטא זימנא זמן החילול כי אם לאחר איזה ימים, ומצות כיבוד חל מיד היום הזה, יכול ישמע לו, ולכן איצטריך קרא דאפילו בכה"ג לא ישמע לו, עכ"ד. ולפי"ז יש לנו ראייה מדצריך קרא דלא ישמע לאביו לחלל את השבת, דאסור להפליג בספינה ג' ימים קודם השבת שמא יצטרך לחלל את השבת.

אך י"ל דאין ראייה מכאן דאסור להפליג בספינה ג' ימים קודם השבת, דהא נודע קושיית החזקוני דלמ"ל קרא דלא ישמע לאביו לחלל את השבת, לשיטת הטור (יורה"ד סי' ר"ב) דאביו רשע אינו מחוייב לכבדו, ממילא ידעינן דלא ישמע לו כיון דאביו רשע הוא, ואינו מחוייב לכבדו ולמ"ל קרא ע"ז עכ"ק.

אך י"ל, דבספר כלי חמדה (פרשת קדושים דף ס"ג מרפה"ס) הביא מה שהקשה לו הרה"ג מווערערשאון, בהא דדרשינן שאם אמר לו אביו לחלל שבת אל ישמע לו, וקשה לפימש"כ המהרי"ק (שורש קצ"ג) בהא דאיתא במסכת יבמות (דף קכ"א:) דההוא עכו"ם דא"ל לישראל קטול אספסתא (קצץ שחת לבהמות) ושדי לחיזאי בשבתא ואי לא קטילנא לך כדקטילנא לפלוני בר ישראל דאמרי ליה בשל לי קדירה בשבת ולא בשיל לי וקטילתיה.

וכתב המהרי"ק דבכאן שכשא"ל לבשל הו"ל רק איסור דרבנן כיון דלא היה עושה המלאכה לצורכו, אלא בשביל פחד מיתה הו"ל מלאכה שאצל"ג עיי"ש, ומבואר מזה דהמהרי"ק ס"ל דגדר מלשאצל"ג אינו רק בחופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה וכדומה, כלומר שאין לו שום כוונה לפעולת החפירה, אלא דגם בכה"ג שהוא מתכוון לאותו מלאכה, אפי"ה כיון שאינו עושהו ברצונו החפשי הו"ל בכלל מלאכה שאצל"ג.

ולפי"ז קשה מפני מה לא ישמע לאביו, הרי כשעושה מלאכה רק מחמת מצות אביו אין כאן חילול שבת כלל, כיון שמוכרח לעשותו הו"ל מלאכה שאצל"ג, ואי משום דהכא הוי תיקון מצוה דמקיים בזה מצות כיבוד אב, הא כבר כתב הרשב"א במסכת שבת (דף ק"ח:) ד"ה חמתו, גבי קבורת מת מצוה דהוי מלאכה שאצל"ג, דמה שעושה לצורך מצוה הו"ל מלאכה שאצל"ג, והסברא הוא כנ"ל דכיון שכל מטרת עשיית המלאכה הוא בשביל סיבה אחרת המכריחו דהיינו חיוב קיום המצוה, ולא משום שרוצה וצריך למלאכה זו, הו"ל בגדר מלאכה שאצל"ג ופטור לר"ש עיי"ש בכלי חמדה מש"כ לתרץ.

הואיל משה פרשת שלח תשפ"ז דף ח

אך במד"ר (פרשת וישלח ע"ט-ח) איתא, אר"ל ויקרא לו א-ל א-להי ישראל, אמר אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים, ר' הונא בשם ריש לקיש אמר אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו ואתה היית נוטל שררה לעצמך, מחר בתך יוצא ומתענה, ה"ד ותצא דינה בת לאה עיי"ש, ומוכח מזה דיעקב בעצמו קרא לו א-ל, ובספר ילקוט הגרשוני ח"ה בהשמטות כתב, דאי דרשינן סמוכין בכה"ת מסתבר טפי לדרוש כר"ל שיעקב קרא לעצמו א-ל דבזה מובן הסמיכות של ותצא דינה בת לאה עיי"ש.

ואיתא במד"ר בראשית (פ"ד-ז) מה דבתם רעה הביא יוסף לאביו, ר' מאיר אומר חשודין הן על אבר מן החי עיי"ש, והקשו המפ' איך להאמין זה על שבטי י-ה שאכלו אבמה"ח עכ"ק, ובספר ישמח משה פרשת וישב (ע"פ ויוסיפו עוד, אות ד') כתב דהשבטים היו אוכלים אבמה"ח מעוף, וס"ל כהרמב"ם הנ"ל דבן נח אינו מצווה על אבר מן החי דעוף עיי"ש, ולפי"ז י"ל דיוסף ס"ל דאיסור אבר מן החי נהוג בבן נח אף בעוף.

ונודע דמשה סירב בשליחות הקב"ה ולא רצה לילך לפרעה, משום דס"ל דאכתי לא הגיע הזמן, אמנם המפרשים כתבו דאי נימא דהגלות היתה בשביל חטא דמכירת יוסף אז סגי ברד"ו שנים, כי במכירת יוסף פגמו השבטים בשם הוי"ה שהוא בגימטריא כ"ו, ובמכירה היו עשרת השבטים, וי' פעמים כ"ו עולה ר"ס והיו צריכים להיות ר"ס שנים במצרים, אלא בזכות שיקבלו ישראל את התורה שיש בו חמשים שערי בינה הסירו חמשים שנים מר"ס ונשאר ר"י, ופירשו בזה הפסוק וירא ה' כי "סר" לראות כי מתחלה היה החשבון של ר"ס שנה עכ"ד (עין בספר ערבי נחל דרוש ב' לפסח).

ובזה יבואר דברי רש"י מה שאמר לו הקב"ה שלח לך לדעתך, דבאמת אינם צריכים להחזיק בארץ שהרי שלהם הוא וירושה היא להם מאבותיהם, אך לפי שיטתך ודעתך שלא רצית לילך בשליחותי, משום דס"ל דאכתי לא הגיע הזמן, דא"ל דהגלות הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, משום דס"ל דהצדק הוא עם השבטים דאבמה"ח אינו נהוג בעוף, וע"כ דס"ל מלאכה שאצל"ג חייב, ומשום דלא דרשינן סמוכין, ולפי"ז י"ל דהקב"ה קרא ליעקב א-ל, ושוב י"ל דהאבות קיימו כה"ת אף בחו"ל ושפיר י"ל דא"י אינה מוחזקת מאבותינו, ולפי"ז לשיטתך אם תרצה שלח ודו"ק.

ב) ולפי"ד הנ"ל יש לפרש מה דאיתא במדרש תנחומא, ילמדנו רבינו, מהו לפרוש לים הגדול קודם לשבת שלשה ימים, כך שנו רבותינו, אין מפליגין את הספינה לים הגדול שלשה ימים קודם לשבת בזמן שהוא הולך למקום רחוק וכו' עיי"ש, וכן הוא במד"ר (פרשה ט"ז-א), ותמוה שייכות הלכה זו לפרשתך.

ולהנ"ל י"ל, דאיתא במסכת יבמות (דף ה:) יכול יהא כיבוד אב ואם דוחה שבת (דאם אמר לו אביו חלל את שבת יכול ישמע לו) תלמוד לומר איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אני ה', כולכם חייבין בכבודי (אתה ואבין ואמך חייבים בכבודי, מאני ה' דריש ליה). והקשו התוס' (ד"ה כולכם) דלמה לן קרא דלא ישמע לאביו לחלל את השבת,

מדעתו מטעם פולטת ש"ז כדאיתא במסכת שבת (דף פ"ז) אף דהקב"ה לא הקפיד על זה, אלא ע"כ משו"ה הוסיף דמוטה לאחר המצוה כדי לעשותה מן המובחר יותר לאחר כן עיי"ש.

ולכאורה יש לומר דזה אי זריזין מקדימין למצות עדיף או דמצוה מן המובחר עדיף, י"ל דתליא אי זריזין מקדימין למצות מה"ת (עין בשדי חמד מערכת יום הכיפורים סי' א' אות י"ד), דא"א זריזין מקדימין למצות מה"ת תו לא משגחינן במה שאח"כ יקיים המצוה בהידור שהרי דינא דאורייתא הוא, וממילא זריזין מקדימין למצות עדיף, משא"כ אי זריזין מקדימין למצות דרבנן אז שפיר י"ל דבמקום מצוה מן המובחר עדיף לאחר קיומו ומצוה מן המובחר עדיף.

ואיתא במסכת פסחים (דף ד.) כתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו, ותניא כל היום כולו כשר למילה, אלא שזריזין מקדימין למצות שנאמר וישכם אברהם בבקר עיי"ש, והגרי"ע בגליוני הש"ס הביא מדברי המאירי דכל דין דזריזין מקדימין למצות הוא מדרבנן, וכתב שם הגרי"ע ד"ל דלכן לא ילפינן מוישכם אברהם בבקר דהוי מה"ת, דס"ל אין למידין מקודם מתן תורה עיי"ש.

ובספר בית האוצר ח"א (כלל א' אות ד') כתב, דזה אי למידין מקודם מתן תורה או אין למידין תליא בפלוגתא ש"ס דידן והירושלמי לגבי עשה דקודם הדיבור אם דוחה לל"ת שלאחר הדיבור, ותו"ד עפ"י שיש לחקור בענין מצוות התורה האם כל מה שאנו מחויבים בקיום המצוות הוא רק מכח קבלת התורה בסיני, או דהחויב עלינו חל כבר מזמן האבות, דהיינו כיון שלאברהם נמסר מצוות מילה וליעקב גיד הנשה ובמצרים מצוות הפסח וכדומה, ומאז כבר אנחנו מחויבים בהנך מצוות עוד מלפני מ"ת בסיני, וכמו כן נמשך נתינת התורה כל המ' שנה שהיו ישראל במדבר עד פטירת משה, והיינו האם גדר מתן תורה רק מפני שנאמרה התורה בשלימותה בפעם אחת בסיני, או דגם מה שנאמרו מצוות פרטיות הו"ל בתוקף של מתן תורה.

וכתב עוד דבהאי מילתא פליגי ריו"ח ור"ל במסכת גיטין (דף ט.) אי תורה חתומה ניתנה או מגילה מגילה ניתנה, דריו"ח ס"ל דגדר קבלת התורה לא היה דייקא בפעם אחת בסיני שהרי כבר אברהם אבינו נצטווה במצות מילה וליעקב נאמרה איסור גיד הנשה וכן במצרים מצוות הפסח ובמרה עוד מצווה, ועד"ז ניתנה התורה פרקים פרקים במשך כל המ' שנים, ולכן ס"ל דתורה מגילה מגילה ניתנה, משא"כ ר"ל ס"ל דכל תוקף קבלת התורה היתה משום שניתנה בפעם אחת בסיני, ומה שנאמר קודם מ"ת ולאחריה אינו בכלל גדר דקבלת התורה, ולכן ס"ל דתורה חתומה ניתנה.

וכתב דדבר זה תליא אם עשה דקודם הדיבור דוחה לל"ת שלאחר הדיבור, דאם המצוות שנאמרו קודם הדיבור ניתנו בגדר מתן תורה א"כ אין שום סברא לחלק בין המצוות, משא"כ אם כל המצוות כוחם יפה רק ע"י שניתנו לישראל

אך י"ל דקושיא חדא מתורצת בחבירתה, דבאמת אם במה ששומע לאביו הוי חילול שבת גמור לא הוי איצטריך קרא שלא ישמע לו דהא הו"ל אביו רשע ואין מחיוב בכבודו, אלא מאחר דכשעושה בציווי אביו הו"ל מלאכה שאצל"ג, א"כ שוב אין האב נעשה רשע בכך משו"ה הו"א דישמע לו, וע"ז אתי קרא דאפי"ה לא ישמע לו, ולפי"ז ליכא ראייה מכאן דאסור להפליג בספינה ג' ימים קודם השבת.

אך כ"ז ניחא דווקא אליבא דמ"ד מלאכה שאצל"ג פטור, דלדידה י"ל דע"ז גלי קרא דאפי"ה אל ישמע לו, דכולכם חייבים בכבודי, אך להמ"ד דס"ל מלאכה שאצל"ג חייב והוי ככל מלאכה האסורה בשבת, אכתי קושיא החזקוני במקומה עומדת, דא"א לתרץ כנ"ל דאינו רשע כיון דהוי מלאכה שאצל"ג, דהלא חייבים על מלאכה שאצל"ג.

ואיתא ברבינו בחיי שלח לך דהוא לטובתך, והתועלת היה שנתארכו ימיו של משה כל ימי המדבר, שאלמלא חטאם היו נכנסין לארץ מיד, ואי אפשר לו ליכנס אפילו לא היתה גזרת חטא הצור, שכבר נגזר עליו בשליחות פרעה שאמר לו הקב"ה עתה תראה ולא תראה מלחמת ל"א מלכים עכ"ד.

ובזה יבואר המדרש, דמדכתיב שלח לך אנשים וגו' דזה לטובת משה שע"ז יחיה עוד ארבעים שנה משום שאינו בא לא"י משום שסירב בשליחת המקום, וע"כ דכבר הגיע הזמן משום דהגלות הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, וסגי להיות בגלות רד"ו שנים, ומוכח דהצדק הוא עם יוסף דאבמה"ח נוהג בב"נ, ולפי"ז ע"כ דמלאכה שאצל"ג פטור, ולא ידעינן מהא דאל ישמע לו, דאין מפליגין שלשה ימים קודם השבת, ולכן שואל ילמדנו רבינו מהו להפליג בספינה קודם השבת ודו"ק.

ג) עוי"ל בדברי רש"י שלח לך לדעתך, דהנה החת"ס בתורת משה (פרשת שמות) עה"פ ותקח צפרה צר, הביא משאחז"ל במסכת נדרים (דף ל"א:) דח"ו שנתרשל משה מן המילה אלא אמר אמול ואצא סכנה היא (אם ילך בדרך תוך ג' ימים דכל ג' ימים כאיב ליה), דמבואר בספר המכריע (סי' נ') דמילה אינה מכה של חלל, דאין סכנה במילה רק כשמל בסכין, משא"כ כשמל בצור אין סכנה, אלא דמבואר ברמב"ם הל' מילה (פ"ה"א) דמצוה מן המובחר למול בחרב, ונמצא שאילו משה היה מל את בנו בצור ואח"כ היה יוצא לדרך לא היה שום סכנה לתינוק, אך זה תליא בפלוגתא הרדב"ז (ח"ד ס"י י"ג) והחכם צבי (סי' ק"ו) באופן שאפשר לקיים המצוה לאחר זמן בהידור יותר אי עדיף לאחר ולקיימו באופן המובחר או דאמרינן זריזין מקדימין למצות עדיף ויקיימה עתה כמו שהיא, ומשרע"ה סבר בדעתו דמצוה מן המובחר עדיף ועל כן נמנע מלמולו עתה בצור והמתין עד בואו למצרים שאז ימולו בסכין, אך מלאך האלקים שבא להזיקו לא סבר כן, דאית להו דזריזין מקדימין למצות עדיף והו"ל למולו עתה עיי"ש.

וכ"כ החתם סופר במאמרים על חג השבועות (חת"ס החדש עה"ת עמוד ע"ג) דיש לפשוט ממתן תורה שמוטב לאחר המצוה אם יעשה אותה לאחר זמן יותר מן המובחר, דמשרע"ה הוסיף יום אחד

במתן תורה בסיני א"כ י"ל דעשה דקודם הדיבור אין דוחה ל"ת שלאחר הדיבור, וכתב דבזה נמי תליא מש"כ בירושלמי מו"ק (פ"ג-ה"ה) מובא בתוס' מועד קטן (דף כ.) ד"ה מה, דאין למידין מקודם מתן תורה, דזה ג"כ אזיל בסברת הירושלמי הנ"ל דלפני מתן תורה לא חשיב התחלת קבלת התורה, ולכן ס"ל דאין למידין מקודם מ"ת, משא"כ אי נימא דקבלת התורה נחשבת כבר מהאבות שפיר איכא למילף מקודם מתן תורה עיי"ש.

וכתב עוד דריו"ח ור"ל לשיטתייהו אזלי במה דפלגי ביומא (דף ע"ג:) אי חצי שיעור אסור מה"ת או לא, דבמסכת קידושין (דף ל"ח.) בתוס' ד"ה אקריב הביאו קושית הירושלמי דאמאי לא אכלו בני ישראל מצה מן החדש בכניסתם לארץ ישראל מדין עשה דוחה ל"ת, ותירץ הירושלמי דאין עשה דקודם הדיבור דוחה ל"ת שלאחר הדיבור עיי"ש, והנה כ"ז א"ש לר"ל דס"ל תורה חתומה ניתנה והמצוות שניתנו קודם מתן תורה אינן בכלל מתן תורה לזה אין בכוחם לדחות את הל"ת דניתנה במתן תורה, אבל לריו"ח דס"ל דהמצוות שניתנו קודם מתן תורה גם כן דינם כמתן תורה, א"כ גם עשה דקודם הדיבור דוחה לל"ת שלאחר הדיבור, דהלא גם אלו המצוות דקודם הדיבור הו"ל בגדר מתן תורה ומכלל הדיבור המה, ולפי"ז ההכרח לתרץ קושית הירושלמי דמשו"ה לא אכלו מצה מן החדש כמש"כ הגאון בעל כו"פ, לפי"מ דאיתא במסכת תמורה (דף ט"ז.) שלש מאות הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה והחזירן עתניאל בן קנז בפלפולו וחד מינייהו שיעורין עיי"ש, ולפי"ז לא היו יכולין לאכול מצה של חדש משום עדל"ת, דאם יאכלו ב' זיתים שמא אין צריך לאכול רק כזית וא"כ עברו על זית הב' על ל"ת דחדש, ואם יאכלו זית אחד שמא השיעור הוא ב' זיתים וא"כ בזית אחד לא יצאו ידי חובת מצה ועברו על איסור חדש דחצי שיעור אסור מה"ת, וכ"כ בשו"ת הרי"ם חיו"ד (סי' י"ט) דכיון דאי אפשר לצמצם ושמא יאכל משהו פחות או יותר ואיכא איסור דחצי שיעור אסור מן התורה ומצוה ליכא עיי"ש.

ולכן ריו"ח לטעמיה הוכרח לסבור דחצי שיעור אסור מה"ת, דכיון דס"ל מגילה מגילה ניתנה וליכא לתרץ כתי' הירושלמי, ועל כרחך מוכרח לתרץ דכיון דא"א לצמצם ודילמא יאכל פחות מכשיעור ונמצא דעובר על איסור תורה שלא במקום מצוה, אבל ר"ל דס"ל תורה חתומה ניתנה והמצוות שניתנו קודם מתן תורה אינם חשובים כאותם שניתנו במתן תורה, ואיכא לשנויי כשנויי הירושלמי דעשה שקודם הדיבור אינו דוחה לל"ת שלאחר הדיבור, ולא צריכין לשנויי כתי' הרי"ם דא"א לצמצם, ומשו"ה שפיר ס"ל דחצי שיעור מותר מה"ת, וריו"ח ור"ל לשיטתייהו אזלי עכ"ד.

ובספר שארית יעקב (פרשת שלח ד"ה וזה טעם) כתב בענין מתנת הארץ שניתנה לבני ישראל, דהנה ברש"י (ריש פ' בראשית) כתב דאומות העולם מונין את ישראל לומר לסטים אתם שכבשתם ארץ שבעה עממין, אך טענתם הבל הוא ואין בה מועיל, דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ט.) כל דבר שנאמר לבני נח ולא נשנית בסיני, לישראל נאמרה ולא לבני נח, ומקשינן אדרבה מדלא נשנית בסיני לבני נח נאמרה ולא לישראל, ומשני ליכא מידי

דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ולא, והרי יפת תואר דלישראל מותר ולעכו"ם אסור, התם משום דלאו בני כיבוש נינהו עיי"ש, ומבואר מזה דדין חזקת כיבוש שייך רק בישראל אבל גוים אין כיבושן כיבוש, והנה מה שאומות העולם מתלוננים על בני ישראל דלסטים המה על שכבשו ארצות שבעה עממין, הוא רק מחמת טענתם שהארץ שייכת להם מדין כיבוש, וכדכתיב בקרא בראשית (פרשה י"ב-י) והכנעני אז בארץ, שהיה הכנעני הולך וכובש את הארץ מזרעו של שם עיין בפירש"י שם, ומעתה כיון דגוים לאו בני כיבוש נינהו כדאמרן, א"כ בטלה טענתם שהרי מעולם לא היתה הארץ קנויה להם, שלא קנו אותה בכיבוש, ורק ישראל המה שזכו בה ע"י כיבוש.

והביא מה ששמע מפי קדוש מדבר מו"ה המובהק ר' יצחק הכהן להקשות ע"ד הגמ' בסנהדרין הנ"ל דמסיק דעכו"ם לאו בני כיבוש נינהו, מהא דאיתא במסכת גיטין (דף ל"ז.) אמר ר"ל מנין לעכו"ם שקנה את העכו"ם למעשה ידיו, שנאמר וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו, אתם קונים מהם ולא הם קונים מהם, ולא הם קונים זה מזה וכו', ה"ק ולא הם קונים מזה לגופו, יכול לא יקנו זה את זה למעשה ידיו, אמרת ק"ו עכו"ם ישראל קונה עובד כוכבים עובד כוכבים לא כש"כ, ואימא הני מילי בכספא אבל בחזקה לא, אמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון, ופירש"י דחזקה היינו חזקה של עבדות כגון הלבישו הנעילו והרחיצו לרבו, והתוס' (ד"ה אבל) פירשו דקאי על כיבוש מלחמה עיי"ש, וקשה כיון דמסקינן דעכו"ם לאו בני כיבוש מלחמה נינהו כיצד טהרו עמון ומואב בסיחון עכ"ק, וכן הקשה במחנה אפרים (ה' עברים סי' ג'), והחת"ס בחידושי עמ"ס גיטין, ובשו"ת חת"ס חיו"ד (סי' י"ט), ובספר ראש דוד (פרשת בלק) עיי"ש.

ובהואיל משה פרשת בהעלותך (אות ל"ו) כתבנו לתרץ, לפימש"כ התוס' במסכת חולין (דף ל"ג.) ד"ה אחד, שהקשו על הך כללא דאמרינן מי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, דהרי חצי שיעור מותר לישראל ולעכו"ם אסור דהא קי"ל דלא ניתנו שיעורים לב"נ, ותירצו דאיתא כרבי יוחנן דחצי שיעור אסור מה"ת, ולר"ל דס"ל חצי שיעור מותר מה"ת לית ליה הך כללא דמי איכא מידי עיי"ש, ולפי"ז א"ש דהנה בגיטין קא שקיל וטרי הגמ' אליבא דר"ל, וכיון דר"ל ל"ל הך כללא דמי איכא מידי, ממילא לדידיה אין הכרח לומר דהא דיפת תואר אסור לעכו"ם משום דעכו"ם לאו בני כיבוש נינהו, ולכן שפיר מתרץ דעמון ומואב טהרו בסיחון, משא"כ סוגית הגמ' בסנהדרין אזלא אליבא דרבי יוחנן דס"ל חצי שיעור אסור מה"ת, ושפיר י"ל כהך כללא דמי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ומוכח מיפת תואר דעכו"ם לאו בני כיבוש נינהו עיי"ש.

ובזה יבואר דברי רש"י מה שאמר לו הקב"ה שלח לך לדעתך, דבאמת אינם צריכים להחזיק בארץ שהרי שלהם הוא וירושה היא להם מאבותיהם, אך לפי שיטתך ודעתך דמצוה מן המובחר עדיף, דלא ילפינן מאברהם דזריזין למצוות עדיף, משום דאין למדין מקודם מתן תורה, ומשום דלפני מתן תורה לא חשיב התחלת קבלת התורה, ולפי"ז יש לתרץ קושית התוס' דלכן לא אכלו מצה מן החדש משום דאין עשה דקודם הדיבור

הרי לתכלית זה היה סגי שיעבור על לאו איסור גרידא וילקוהו, ומכך ידעו כל העם דחייבים לקיים המצוות.

ומיישב, דדייקא משום שעבר על איסור מלאכה בשבת לא היה בכל חטא כלל, דכיון דלא היה לו צורך במלאכה זו הו"ל מלאכה שאצל"ג, כחופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה דפטור, ואף שנתכוון לפעולה זו של קשישת עצים, מ"מ כיון שמטרת עשייתו הוי מפני סיבה אחרת הו"ל מלאכה שאצל"ג, כמש"כ המהרי"ק (שורש קצ"ג) עיי"ש, ולפי"ז לא היה בכך שום חטא כלל, ומיהו הוא ודאי חייב מיתה בדיני אדם שלא היו העדים שהתרו בו יודעים שעשה על דעת כן, ואינן אלא דברים שבלב, ודנין אותו למיתה עפ"י העדים עכ"ד, וכ"כ בספר קדושת לוי (בפרשתן) עיי"ש.

ובספר מעשה רוקח (פרשת ויקהל פ"ב) כתב, דלכן מלאכה שאצל"ג פטור, משום דנסמכה מלאכת שבת למלאכת המשכן, וכמו שבמלאכת המשכן היה מלאכת מחשבת, ה"נ במלאכת שבת לא חייב אלא במלאכת מחשבת כדאיתא במסכת חגיגה (דף י.) הלכות שבת המה כהורים התלויין בשערה, והיינו מלאכה שאצל"ג דפטור עליו בשבת, משום דמלאכת מחשבת בעינן, ומלאכת מחשבת בשבת לא כתיבא עיי"ש, ולפי"ז ר' יהודה ור"ש במחלקותם במלאכה שאצל"ג אי חייב או פטור, אזלי לשיטתם אי דרשינן סמוכין או לא, דר"ש ס"ל דדרשינן סמוכין.

[ויש להביא ראיה דר"ש ס"ל דדרשינן סמוכין, דבמסכת פסחים (דף כ"ח:) ס"ל כריוה"ג דפסח מצרים חמוצו אינו נוהג אלא יום אחד דכתיב לא יאכל חמץ וסמך ליה היום אתם יוצאים עיי"ש]. וילפינן מכה הסמיכות שיש בין פרשת שבת למלאכת המשכן דבעינן מלאכת מחשבת בשבת, ולכן ס"ל דעל מלאכה שאצל"ג פטורין, אבל ר"י אזיל לשיטתיה דלא דרש סמוכין בכה"ת (עין ברכות דף כ"א: וביבמות דף ד.) א"כ אין לו הוכחה דבשבת בעינן מלאכת מחשבת, ולכן ס"ל דגם על מלאכה שאצל"ג חייבין עכ"ד.

ואיתא במסכת ערכין (דף ט"ו:) אמר רבי חמא בר' חנינא, מה תקנתו של מספרי לשון הרע, אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה, שנאמר מרפא לשון עץ חיים, ואין לשון אלא לשון הרע, שנאמר חץ שחוט לשונם, ואין עץ אלא תורה, שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה וכו', רבי אחא ברבי חנינא אומר, סיפר אין לו תקנה, שכבר כרתו דוד ברוח הקודש, שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות וכו' עיי"ש.

ובעיון יעקב (עמ"ס שבת שם) כתב, דבזה פליגי ר' עקיבא ור' יהודה בן בתירא אי אהרן נצטרע, דד' יהודה בן בתירא ס"ל כר' חמא בר' חנינא דיש תקנתא למספרי לשון הרע על ידי עסק התורה, ולכן כיון דאהרן היה עוסק בתורה תמיד, כדכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיו וגו', ולכן ניצול מעונש, משא"כ מרים דלאו בני תורה נינהו ולכן נענשה, משא"כ ר"ע ס"ל כר' אחא ברבי חנינא דסיפר אין לו תקנה, ולכן אין לומר דאהרן ניצל מחמת שעסק בתורה, ולכן ס"ל דגם אהרן נענש עכ"ד.

דוחה לל"ת שלאחר הדיבור, ולפי"ז י"ל דחצי שיעור מותר מה"ת, א"כ לית לך הך כללא דמי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ולפי"ז אין הכרח כלל לומר דעכו"ם לאו בני כיבוש נינהו, ואמרין כסוגית הגמרא בגיטין דבני כיבוש נינהו, ושוב יטענו העכו"ם דהם זכו בארץ בכיבוש מלחמה, ומעתה צריכים בני ישראל לזכות מחדש בארץ ולעשות בה חזקה, וצריכים לשלוח את המרגלים שיחזיקו בארץ ודו"ק.

ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת: ואיתא במסכת שבת (דף צ"ו:), תנו רבנן, מקושש זה צלפחד, וכן הוא אומר ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש וגו' ולהלן הוא אומר אבינו מת במדבר, מה להלן צלפחד אף כאן צלפחד דברי ר' עקיבא, אמר לו ר' יהודה בן בתירא, עקיבא, בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין, אם כדבריך התורה כיסתו ואתה מגלה אותו, ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו צדיק, ואלא הא גמר גזירה שוה (וא"כ לא כסתו התורה דהוה ליה כמפורש), ומשני, גזירה שוה לא גמר (ר' יהודה בן בתירא לא גמרה ואין אדם דן גזירה שוה מעצמו).

כיוצא בדבר אתה אומר, ויחר אף ה' בס וילך, מלמד שאף אהרן נצטרע דברי ר' עקיבא, אמר לו ר' יהודה בן בתירא, עקיבא, בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין, אם כדבריך התורה כיסתו ואתה מגלה אותו, ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו צדיק, ואלא הכתיב בס, ההוא בניזיפה בעלמא, תניא כמאן דאמר אף אהרן נצטרע, דכתיב ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת, תנא שפנה מצרעתו (קדם ונתרפא) עיי"ש.

ורדקדקו המפ', במה שאמר ר' יהודה בן בתירא עקיבא, הלא כבר אמר דברי ר' עקיבא, וגם יש לבאר המשך הגמ' כיוצא בדבר אתה אומר, דמשמע דהך מימרא יש לו שייכות אהדדי.

והנבס"ד, דאיתא במדרש מובא בתוס' מס' ב"ב (דף קי"ט:) ד"ה אפילו, שהמקושש לשם שמים נתכוין, כיון שהיו ישראל אומרים שאחר שגזר עליהם שלא יכנסו לארץ, מפני מעשה המרגלים, שוב אינם מחזיקים במצות, עמד וחילל שבת כדי שיהרג ויראו אחרים עיי"ש, וכן איתא בתרגום יונתן עה"פ וימצאו איש וגו' וז"ל, והיו בני ישראל שריין במדברא, גזירת שבתא אישתמידע להון, ברם קנסא דשבתא לא אישתמידע להון, קם גברא מדבית יוסף אמר במימריה, איזיל ואיתליש קיסין ביומא דשבתא, ויחמונ יתי סהדיא ויתנון למשה, ומשה יתבע אולפן מן קדם ד' וידון יתי, ובכן אישתמידע קנסא לכל בית ישראל עכ"ל.

ובמהרש"א (שם) בחא"ג הקשה, דהיאך יתכן לומר דלשם שמים נתכוון להורות שעדיין חייבים במצות, דאי נימא דרק זאת היתה כוונתו, מפני מה חטא המקושש באיסור שבת החמור,

צדקו במה שמכרו את יוסף, א"כ שוב נמצא דקושי השעבוד היה שלא כדין, ושפיר י"ל דהשלים הזמן.

ואיתא במזרחי (פרשת וישב), מה שיוסף הוציא דבה על השבטים באומרו שאכלו אבר מן החי, באמת אכלו מפרכסת, וסברי דלישראל דבשחיטה תליא מילתא שרי לאכול מפרכסת, ויוסף סבר במיתה תליא מילתא, ואסור לאכול מפרכסת עיי"ש, ועיין בספר פרשת דרכים דרך האתרים (דרוש א'), ובספר עיר דוד (סי' של"ט).

ובספר סוף נבחר (פרשת מקץ) העיר, ממה דאיתא במסכת חולין (דף כ"ג:), כשר בפרה (שחיטה) פסול בעגלה, כשר בעגלה (ערופה) פסול בפרה, ופריך ויהא פרה כשרה בעריפה מק"ו מה עגלה שאינה כשרה בשחיטה כשרה בעריפה, פרה שכשרה בשחיטה אינו דין שכשרה בעריפה, וכתבו התוס' לאו דוקא פרה אלא ה"ה חולין וקדשים, ומסיק אמר קרא הערופה זאת בעריפה ואין אחרת בעריפה אלא בשחיטה, והקשו התוס' הא לקמן אמרינן הערופה להורות כשהיא שלימה ולא לזאת בעריפה, ותירצו מדסמך לה יליף לה, א"כ מכח סמיכות יליף לה דבשחיטה תליא, ולפי"ז מבואר דמחלוקת יוסף עם השבטים היתה אי דרשינן סמוכין, דיוסף ס"ל דלא דרשינן סמוכין ולכן היה סובר דבמיתה תליא מילתא והוציא דבה על השבטים שאכלו מפרכסת, והשבטים ס"ל דדרשינן סמוכין, ובשחיטה תליא מילתא עיי"ש.

ובזה יבואר המשך שני המאמרים הנ"ל, דכיון דאמר ר"ע דמקושש זה צלפחד, וכן דרש דגם אהרן נצטרע, אז אמר לו ר' יהודה בן בתירא, עקיבא שאתה דורש את שניהם ממנ"פ עתיד אתה ליתן את הדין, דעל מה שדרשת דמקושש זה צלפחד היית יכול להצטדק דאין זה הוצאת לעז, דהרי י"ל לשם שמים נתכוון, והטעם שעשה עבירה חמורה של חילול שבת, משום דלא היה חטא כלל, דס"ל מלאכה שאצל"ג פטור, דדרשינן סמוכין דנסמכה מלאכת שבת למלאכת המשכן.

אבל כיון שאמרת דגם אהרן נצטרע, והרי התורה כיסתו, ועכצ"ל דס"ל דשפיר רמוז בתורה במה שנאמר ויפן אהרן שפנה מצרעתו דנצטרע ונתרפא מיד, דכיון ששב אהני ליה זכות התורה להינצל מן היסורים, דאע"ג דלשון הרע חמור כג' העבירות, מ"מ מועיל עליהן תשובה, כדחזינן דמהאי טעמא יצאו בני ישראל ממצרים קודם הזמן, דאי"ל דקושי השעבוד השלים הזמן, דזה בא לכפר על חטא דמכירת יוסף, דהצדק הוא עם יוסף דלא דרשינן סמוכין, ולפי"ז ס"ל מלאכה שאצל"ג חייב, ומעתה לא יתכן לומר דמקושש לשם שמים נתכוון, דא"כ למה חטא בחילול שבת החמורה, מעתה איך תאמר דמקושש זה צלפחד, הרי אתה מוציא לעז על אותו צדיק, ולכן לשיטתך ממנ"פ אתה עתיד ליתן את הדין ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ובספר שפת אמת (עמ"ס שבת שם) העיר, דלא מצינו בש"ס כגון דא להביא סיוע מברייטא לשיטת תנא, דמה עדיפות הברייטא מדברי התנא בעצמו, וכתב לבאר, דהגמרא מביא את הברייטא כדי ליישב מה שהקשה ר' יהודה בן בתירא לר' עקיבא, דהתורה כיסתו ואתה מגלהו, על זה הביא הברייטא דלא כיסתו התורה, שהרי כתיב בקרא ויפן אהרן דמשמעותו שפנה מצרעתו עכ"ד.

ואיתא במסכת ערכין (שם), תנא דבי ר' ישמעאל, כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עבירות, עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים, כתיב הכא לשון מדברת גדולות, וכתוב בעבודת כוכבים אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, בגילוי עריות כתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת, בשפיכות דמים כתיב גדול עוני מנשוא וכו' עיי"ש, הרי דעבירות לשון הרע שקול כשלשה עבירות החמורות, ונודע מה שהאריכו המפ"א תשובה מהני על שלש העבירות החמורות.

ולכאורה יש להביא ראיה דתשובה מהני על השלש עבירות החמורות, דבספר ערבי נחל (דרוש ב' לפסח אות ד') כתב הטעם דיצאו בני ישראל ממצרים קודם שנשלמו הד' מאות שנים שנגזר עליהם, לפי"מ דאיתא במסכת סנהדרין (דף צ"ח:), א"ר אלכסנדר, ריב"ל רמי כתיב בעתה (הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה) וכתיב אחישנה, זכו אחישנה לא זכו בעתה, רצ"ל כשיזכו מעשיהם ויעשו תשובה תבוא הגאולה קודם העת, משא"כ אם לא יזכו ח"ו, הגאולה מתאחרת עד עת הקבוע, וככה היה גם בגלות מצרים דמיד בשעת הגזירה היה שני זמנים לגאולה, זמן שהוא בעתה בארבע מאות שנים, וזמן בבחינת אחישנה אם יעשו תשובה, אלא לפי שזכו ישראל ועשו תשובה כמבואר במד"ר פרשת שמות (פרשה א-ל"ו) בפסוק וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים, רבנן אמרי וירא אלקים שעשו תשובה הבינונים וגם הרשעים הרהרו לעשות תשובה, וידע אלקים שאפילו אחד בחבירו לא היה יודע אלא הקב"ה לבדו, וזה מכוון את לבו וזה מכוון לבו ועושין תשובה עיי"ש, ולכן זכו ונתקיים בהם אחישנה ונגאלו קודם העת הקבוע עיי"ש, הרי דתשובה מהני על חטא דע"ז.

אך הרי י"ל דקושי השעבוד השלים הזמן, כדאיתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א'), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שה"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

אך איתא במסכת שבת (דף י'), אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, וכתבו התוס' (ד"ה ה"א), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדו וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, ולפי"ז ליכא למימר דקושי השעבוד השלים הזמן, אך אם נאמר דהשבטים